

HAZRETİ ÂDEM'E ÖĞRETİLEN İSİMLER: İNSANOĞLUNUN GERÇEK MAHİYETİNİN TEZAHÜRÜ

Ferruh Kahraman*

Öz

Hz. Âdem'e öğretilen isimler, insanoğlunun mahiyetinin bir tezahürüdür. Melekler fizikî olarak varlığını gördükleri insanın gerçek mahiyetini ancak O'nun isimlerden haber vermesi sonucu kavramışlardır. Kur'ân'da isimler insanoğlunun varlıklar âlemindeki üstün konumunun sembolü olarak kullanılmıştır. Tefsirde isimler, ağırlıklı olarak varlığın adları ya da insanın konuşma melekesi, dil olarak açıklanmıştır. Bu açıklamalar elbette ki önemlidir ancak yetersizdir. Hz. Âdem'e öğretilen isimler, halifelikle, zihinle, duyuyla, kültürle, insanın ilim ve teknoloji üretme özelliğiyle de yakından alakalıdır. Bu çalışmada, Hz. Âdem'e öğretilen isimler, önce müfessirlerin bakış açısıyla ele alınmış, isimlerin varlıkla, dolayısıyla ilimle ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken de isimler konusundaki diğer çalışmalardan farklı olarak merkeze insan alınmıştır. Zira isimlerden ziyade insanın isimler karşısındaki konumu daha önemlidir. Ayette isimlerin öğretilmesi, عَلَّمَ/alleme fiiliyle ifade edilmiştir. Dolayısıyla عَلَّمَ/alleme, alem, âlem, ilim ve âlimle aynı kökten türemiştir. Bu sebeple عَلَّمَ/alleme ile alem, âlem, ilim ve âlim kelimeleri arasında bazı bağlantılar vardır. Bize göre Hz. Âdem'e öğretilen isimleri, sadece varlığın adları veya dil olarak yorumlamak yetersizdir. Bunlara ilaveten isimler, başta yaratılış olarak insanın diğer varlıklara karşı üstünlüğüne işaret eder. Yaratılış olarak bu üstünlük, ona son derece gelişmiş sinir sistemi, fizikî ve biyolojik özellikler verilmesiyle öne çıkmaktadır. İnsan, duyu, zihni, düşüncesi ve algıladığı şeyleri yorumlamasıyla da kültür üreten tek canlıdır. Zira onun kültür üretici bir varlık olması, güçlü bir donanıma sahip olmasından kaynaklanır. İsimler, konuşma, dil, yorum, kültür, ilim ve teknoloji sahibi olan insanın temel ve kurucu bilgileridir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hz. Âdem, Halife, İsim, Dil, İlim, Sembol.

THE NAMES TAUGHT TO ADAM: THE MANIFESTATION OF THE TRUE NATURE OF MANKIND

Abstract

The names taught to Adam are a manifestation of the nature of man. The Angels only comprehend the true nature of the person they see physically, as a result of his telling them of the names. In the Qur'ân, names are used as a symbol of the superior position of mankind in the realm of beings. In the tafsir, nouns are described as language, predominantly the names of the being or the angel of speech of man. These explanations are of course important but insufficient. The names taught to Adam are also closely related to the caliphate, the mind, the senses, the culture, and the ability of man to create science and technology. In this study, rather than the names, Man's position against names is more important. The teaching of nouns in the verse is expressed by the verb عَلَّمَ/alleme. Therefore, the verb of عَلَّمَ/alleme derives from the same root as the symbol/alem, world/âlem, science/ilim and scholar/âlim. For this reason, there are some links between the words عَلَّمَ/allama, 'alem, 'âlem, 'ilim and 'âlim. In our view, it is insufficient to interpret the names taught to Adam as mere names of the creature or language. In addition, names refer to the superiority of man over other beings, primarily as creation. This superiority as creation is distinguished by its highly developed nervous system, physical and biological features. Human beings are the only living thing that produces culture through their senses, mind, thoughts and interpretation of what they perceive. Since it is a cultured being, it is due to having strong equipment. Names, speech, language, interpretation, culture, science and technology are the basic and founding knowledge of the person.

Keywords: Tafsir, Adam, Caliph, Name, Language, Science, Symbol

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
e-mail: ferruhkahraman@hotmail.com - ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5104-8325>

Atrif/Citation: Ferruh Kahraman, "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İnsanoğlunun Gerçek Mahiyetinin Tezahürü"
BAİD 11 (Haziran 2020): 39-63.

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Giriş

Tefsîrlerde Hz. Âdem'e öğretilen isimler, genel olarak varlığın adları ve insanda konuşma melekesi, dil olarak açıklanmıştır. Bu iki yorum bize göre yetersiz kalmakta ya da isimlerin sonuçlarının daha iyi ve daha net olarak açıklanması gerekmektedir. Bize göre isimler sadece Bakara suresi 31. ayetle değil de iki "ayın" durağı arasındaki bağlamla yani aşırı değerlendirilmelidir. İki "ayın" durağı dikkate alındığında kısaca Bakara suresi 30 ila 39 ayetleri arasında geçmektedir. Yüce Allah, 30. ayette ilk olarak insanı kastederek bir halife yaratacağından bahsetmektedir. 31 ila 39 ayetleri arasında da insanın bazı özelliklerine değinilmiştir. Bu ayetlerden çıkarılacak hükümler özetle şunlardır: Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin halifelikle doğrudan bir ilişkisi olmalıdır. Yüce Allah, insanı üstün mehiyetlerle yaratmış, akabinde ona bir şeyler öğreterek onu meleklerden üstün kılmış ve halifesi yapmıştır. Bunun yanında insan hem iyiliği hem de kötülüğü tercih etme özelliğiyle yaratılmıştır. Çünkü halifelik karar verme yetisine bizatihi sahip olmak demektir. Ayrıca, bu aşırıdan anlayacağımız bir başka mesele de insanın kötülüğe meylinde iblisin iğvâsı gibi dış etkenlerin bir hayli etkili olmasıdır. Şeytan insan için daimi bir düşmandır. İnsanın işlediği hatalardan kurtulması için de Rabbine yönelmesi ve iltica etmesi gerekir.

Bu çalışmada isimler özellikle insanın halifeliği bağlamında ele alınmıştır. İnsanın halifeliği onun diğer varlıklar üzerinde hakimiyet kurması, konuşması, ilim yapması, teknolojiye ilerlemesi ve kültür oluşturması anlamına gelmektedir. Zira dilin, konuşma, ilim, teknoloji ve kültürle çok yakından alakası vardır. Müfessirler, özellikle son dönem müfessirleri, isim, dil ve teknoloji arasındaki ilişkiye belli ölçüde açıklama getirmişlerdir. Ancak isimlerin öğretilmesinde geçen عَمَّ/alleme kelimesine; عَمَّ/alleme'nin kökenine, nesnelere, zihinle ve duyularla ilişkisine yeterince değinmemişlerdir.

Bu makalede isim-sembol ilişkisi, ismin-sembolün duyular-zihin alakası ile varlıkla bağlantısı da ele alınmaya çalışılmıştır. Hz. Âdem'e öğretilen isimler konusunda son dönemde ülkemizde bazı önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Mehmet Akif Alpaydın'ın "Âdem'e (a.s.) Öğretilen İsimler"¹; Maşallah Turan'ın "Hz. Âdem'e İsimlerin

¹ Mehmet Akif Alpaydın, "Âdem'e (a.s.) Öğretilen İsimler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık, 2016), 4/2, 124.

Öğretilmesinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”;² İsmail Yakıt’ın “Kur’ân’da Hz. Âdem”;³ Hüseyin Çelik’in “Kur’ân’a Göre Hz. Âdem’in Yaratılışı”⁴ ve Deniz Gürbüz’ün “Kur’ân’a Göre Hz. Âdem’in Serüveni”⁵ adlı makaleler sayılabilir. İsimlerle doğrudan alakalı olmasa da Hz. Âdem’le alakalı çok sayıda tez de hazırlanmıştır.

1. Hz. Âdem’e Öğretilen İsimlerin Mahiyeti

Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Âdem’in halife olarak yaratıldığını bildirmektedir. Yüce Allah, Hz. Âdem’i yaratmadan önce meleklerle halife yaratacağı konusunda iradesini arz etmiş, melekler ise bu duruma biraz temkinli yaklaşmışlardır. Meleklerin temkinli yaklaşımına karşı Yüce Allah, Hz. Âdem’e isimleri öğretmiş, önce meleklerle bu isimleri haber vermelerini istemiş; melekler haber veremeyince bu kez isimler Hz. Âdem’e arz edilmiş, O ise isimler hakkında haber vermiştir.⁶ Zira Hz. Âdem, isimlere cevap verecek, varlığı yorumlayacak, mahiyetini düşünecek ve bir takım çıkarımlarda bulunacak şekilde yaratılmış; bu isimler, onun için muharrik güç ve ilim konusunda kurucu bilgiler olmuştur. Nitekim İbn Aşûr ve Şa’ravî, “İnsanlar bilgileri kültür vasıtasıyla öğrenmektedir. Hz. Âdem’in ise böyle bir imkânı olmadığı için Yüce Allah tarafından ona bazı temel bilgiler isim sembolüyle bildirilmiştir” derler.⁷

1.1 Müfessirlere Göre Hz. Âdem’e Öğretilen İsimler

İsim; “Bir nesnenin zihinde oluşmasına sebep olan işaret ya da belirtilerdir. Toplumsal hayatta ise, “kendisiyle bir varlığın karşılandığı şeydir.”⁸ İsim, bir şeyin, bir varlığın sembolüdür. Şeyler ancak bir isimle anlaşılır. İsimler sadece bir varlığa karşılık gelmekle kalmazlar aynı zamanda varlıkların zihindeki tasavvuruna da işaret eder. İsim kelimesi Arapça’da “sümûv” veya “vesm” kökünden türetilmiştir. İsmın çoğulu

² Maşallah Turan, “Hz. Âdem’e isimlerin Öğretilmesinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”, 4. *Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi*, ed. Bülent Cercis Tanrıtanır vd. (Mardin: İksad Yayınevi, 2018), 346-359.

³ İsmail Yakıt, “Kur’ân’da Hz. Âdem”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık, 1999), 6, 1-18.

⁴ Hüseyin Çelik, “Kur’ân’a Göre Hz. Âdem’in Yaratılışı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2, (Aralık, 2011), 49-70.

⁵ Deniz Gürbüz, “Kur’ân’a Göre Hz. Âdem’in Serüveni”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2, (Aralık, 2011), 289-105.

⁶ bk. el-Bakara 2/30-33.

⁷ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunis, ed-Dâru’t-Tunûsiyye, 1984), 1: 410; Şa’ravî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru’ş-Şa’ravî* (Beyrut: Metâbiu Ahbâri’l-Yevm, 1997), 18: 11355.

⁸ Feyrûzabâdî, Meccüddîn, *el-Kâmûşu’l-muḥîṭ* (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1987), 1506.

esmâ ya da esâmi olarak iki şekilde çekimlenir.⁹ Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'e isimlerin bizzat kendisi tarafından öğretildiğini belirtmiştir: “Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra da isimleri kastederek meleklere “haydi bunları isimleriyle beraber bildirin” dedi.” (el-Bakara 2/31)

Müfessirler, Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin mahiyeti konusunda farklı görüş beyan etmişlerdir. Dahhâk ve Katâde gibi ilk dönem müfessirler Hz. Âdem'e öğretilmiş olan isimlerin “insan, hayvan gibi canlılarla, kara, deniz, dağ gibi nesnelere ve varlıkların adı”;¹⁰ Mücahid, “karga ve güvercin gibi kuşlar dahil olmak üzere her türlü varlığın adı”; Said b. Cübeyr de “deve, inek ve koyuna kadar her türlü varlığın adı”; İbn Abbas'tan Said b. Ma'bed ise “insanın konuşma veya iletişimini sağlayan tüm adlar” olduğunu belirtmişlerdir.¹¹ Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin başındaki “elif-lâm” takısı da müfessirler tarafından genelleştirme/istiğrak anlamında tefsir edilmiştir.¹² Diğer yandan isimlerin önce gayr-i akil için “hâ” zamiriyle; meleklere arz edilirken akıllı varlıklara tekabül eden “hüm” zamiriyle kullanılması müfessirler tarafından farklı yorumlanmıştır. Ancak genel görüşe göre, ilk zamir olan “hâ” sadece isimlere işaret ederken “hüm” zamiri ise isimlerle beraber müsemmalarını da belirtmektedir.¹³

Müfessirlere göre Hz. Âdem'e “insanların, hayvanların ve diğer canlıların isimleri” öğretilmiştir. İsimlerin insanların, hayvanların ve diğer canlıların adları olması doğada varlıklar arasında belli bir tasnifin olduğu anlamına gelmektedir. Varlıkların isimlerle tasnifi sayesinde insanlar, ilah, sembol, hayvan, bitki ve diğer varlıklarla kendisi arasında bir bağlantı kurmuştur. Bu bağlantıyla da insanlar, zamanla bilgilerini daha da genişleterek ilmini artırmaya başlamış, doğa üzerinde yoğunlaşmıştır. İnsanın doğayı sınıflandırması, dinsel ve sosyal tecrübelerinin birikimiyle gerçekleşmiştir. İnsan kendini ve doğayı insanî tecrübeyle sınıflamaya tabi tutmuştur.

⁹ Feyrûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ*, 1506.

¹⁰ Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân* (Beyrût: Dâru l-İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 2002), 1: 98.

¹¹ Taberî, İbn Cerîr, *Câmiü'l-beyân* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1: 252.

¹² Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 1: 253.

¹³ Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Muhammed, *el-Keşşâf* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1: 130; Neseî, Abdullah, *Tefsîru'n-Neseî* (Dimeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2011), 1: 78.

İnsanlar varlığın sınıflandırmasında kendilerini merkeze alarak bütün varlıkları tasnif etmeye başlamışlardır.¹⁴

Müfessirler tarafından iddia edilen ikinci görüşe göre ise Hz. Âdem'e öğretilen isimler, "hüm" zamirine uygun olarak sadece meleklerin ve insanların isimidir. Müfessirlerden Rabi', isimlerin sadece meleklerin adları olduğunu; Abdü'l-A'lâ da sadece insanların adları olduğunu savunmuştur.¹⁵ Rabi' ve Abdü'l-A'lâ, isimler anlamına gelen "esmâ" kelimesinin başındaki "elif-lâm" takısını ise "lâm-ı ahd" olarak açıklamışlardır. Zira "lâm-ı ahd", "lâm-ı istiğrak"a göre daha özel bir anlama sahip olup, ayetin devamındaki "hüm" zamiri bu durumu takyit etmektedir. Çünkü "hüm" zamiri sadece insan ve melek gibi akıllı canlılar için kullanılmaktadır.¹⁶ Zemahşerî'ye göre ise önce gayr-i akil için "hâ" zamirinin kullanılması sadece isimlerin lafzına işaret etmektedir. Zira isimler, sözcük olduğu için gayr-i akil kabul edilir. Ayetin devamında kullanılan "hüm" zamiri ile de bizzat varlıklara/müsemmaya işaret edilmiştir.¹⁷ Varlıklar arasında da melek ve insan gibi akıllı varlıkların olması tüm varlıkları akil mecrasına koymuş ve tüm varlıklar "hüm" zamirine dahil edilmiştir.¹⁸

Hem Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin hem tüm varlığın adı olduğunu savunanlar hem de sadece melek ve insan adı olduğunu savunanlar, dile vurgu yaparlar. Çünkü isimler varlığı tanıma ve tasnif amacı gütmekte, insanlar arası iletişimin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Ancak üçüncü görüşü savunan bazı müfessirlere göre de isimler ne varlıkların tümünün adına ne de bazı varlıkların adına işaret eder. İsimler, insandaki ilim ve konuşma yeteneği anlamına gelmektedir. İnsanda kelimayı nefsi denilen ve hiçbir varlıkta olmayan zihin ve zihin melekesi vardır. Ayette geçen: "Âdem'e bütün isimleri öğretti" (el-Bakara 2/31) ifadesi Hz. Âdem'deki/ insanoğlundaki ilim ve konuşma kabiliyetine işaret etmektedir.¹⁹ Çünkü insanın ilim yeteneği ile konuşma kabiliyeti hilafetle yakından alakalıdır. İnsanoğlu ilim yeteneği ile kültür üretmiş, doğal koşullara göre kendini

¹⁴ George Ritzer, vd. *Sosyoloji Kuramları*, trc. Himmet Hülür (Ankara: De ki Sosyoloji Yayınları, 2014), 101.

¹⁵ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 1: 252.

¹⁶ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 1: 253, 254.

¹⁷ Sa'lebî, Ebû İshâk, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrüt: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1422/2002), 1: 178.

¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 130

¹⁹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 1: 259; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 130; Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1, 78; Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-beyân* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 1: 94.

tabiata adapte etmiştir. Yine insana öğretilen ilk isimler ona maya olmuş, insanlar, toplumlar tarihi süreç içerisinde farklı diller oluşturmuşlardır. İnsandaki ilmin temeli de isimlerle sağlanmıştır.

Üçüncü görüşü savunan müfessirlere göre Yüce Allah, Hz. Âdem'e ruh üflemeyle birlikte ona düşünme ve konuşma yeteneği vermiştir.²⁰ Ona verilen düşünme ve konuşma yeteneği de isimlerle kuvveden ameliyeye dönüşmüştür. Yüce Allah, Hz. Âdem'e verdiği zihin, düşünme ve dil kabiliyetini hiçbir canlıya vermemiştir. Zihin, düşünme ve dil yeteneğine sahip olan insan, isimlerle dile, dille de halifelğe başlamıştır. Dilin kaynağı, temeli ve mayası olan ilk isimler, insana bizzat Yüce Allah tarafından öğretilmiştir. Diğer bir görüşe göre de "isimlerin öğretilmesi" insanoğlunun varlığı isimlendirmesi ve değişik diller oluşturması anlamına gelmektedir.²¹ Sabûnî, isimlerden kastın, hem varlığın adları hem de insanın yaratılan varlıklardan nasıl yararlanacağına bilgileri olduğunu söyler.²² Hicâzî de dünyayı imar ve islah işi olduğunu belirtir.²³

1.2 Hz. Âdem'e Öğretilen İsimlerin Müsemmalarıyla İlişkisi

Sözlükte varlıklara verilen belli simgelere isim denilmektedir. İsimle adlandırılan varlıklara da müsemma denir. Müsemma bir varlık, nesne ya da soyut bir şey olabilir. Bir varlık, nesne ya da soyut bir şeyin isimlendirilmesine de tesmiye denir. İsim koyma anlamına gelen tesmiye, isim ile müsemma arasındaki alakayı sağlayan birtakım anlamlı seslerin kodlanmasıdır. Ancak bu anlamlı seslerin telaffuzu kültürden kültüre değişmektedir. İsimler, insanın varlığı tanınmasıyla ve konuşma organları vasıtasıyla zihni, içsel ve soyut bir halden somuta dönüşür. Müsemma isimlerle gösterilen bir varlık, nesne ya da şeylerdir. Allah'ın isimleri öğretip de anlamlarını öğretmemesi mümkün değildir.²⁴ Varlıkları karşılayan pek çok isim vardır. Bu isimler, özel ad, zamir ve işaret isimleri olabileceği gibi fiil ve edat da olabilir. Zira isimler cevher ya da araz gibi tüm varlıklara verilen söz, sözcük ve seslerin tümünü kuşatan işitim veya

²⁰ Beydâvî, Kâdî Nasîrüddîn, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1431/2011), 1:51.

²¹ Matürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, Thk: Fatıma Yûsuf el-Haymî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 1:34

²² Sabûnî, Muhammed Ali, *Tefsîru'l-Fâtîha ve'l-Bakara* (Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1423), 1: 119.

²³ Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *et-Tefsîru'l-vâdîh* (Beyrut: Dâru'l-Cilî'l-Cedîd, 1413), 1: 31.

²⁴ Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1: 99.

tasavvurlardır. Zira zihin, isimler sayesinde tüm varlıkları zihne taşıyıp gerçek dünya içerisinde sembolik bir dünya inşa etmektedir.²⁵

İslam âlimleri arasında varlıklar isim, müsemma ve tesmiye olmak üzere üçlü bir yapı içerisinde ele alınsa da delalet bahsinde bunlara bir de *vâzı'* ilave etmişlerdir. *Vâzı'* dilin ilk kurucuları ve onu konuşanların bizzat kendileri yani bir millet ya da topluluk anlamına gelmektedir. Beşinci olarak ise varlığın duyar vasıtasıyla algılanıp zihinde kodlanarak yorumlanmış hali vardır ki ona da imge ya da tasavvur denir.

Bir isim veya bir ses, bir varlık veya bir anlam için kullanılır. Bir kelimenin hangi anlam için kullanıldığı ancak kelime ile anlam arasındaki bağlantıyı bilmekle mümkündür. Dil bilimciler tarafından "isnad" ve ilahiyatçılar tarafından "tesmiye" olarak ifade edilen bu bağlantı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazı bilim insanları kelime ile anlam arasındaki bağlantının doğal olduğunu savunurken bazıları da sonradan toplumlar tarafından inşa edildiğini belirtirler. Bazı bilim adamları da ilk dilin insana Yüce Allah tarafından öğretildiğini sonra ise insanların bunu genişlettiğini savunurlar. Bunun aksini savunan bilim insanları ise, dilin toplumlar tarafından tarihsel süreç içerisinde gerçekleştiğini kabul ederler.²⁶

Bizim kanaatimize göre varlık, isim, müsemma ve tesmiyeye ilaveten dilin bir kurucusu, bir de lafızların zihinde imgeleri/tasavvurları vardır. İslam kelimcileri ve bazı dil bilginleri gibi varlığı sadece isim, müsemma ve tesmiye bağlamında değerlendirmek yetersiz kalmaktadır. İsim, müsemma ve tesmiye değerlendirmesi, kelimciler tarafından Yüce Allah'ın mahiyeti konusunda oluşturulmuş bir tartışmadır. Oysa ki bazı dil bilimciler meseleye delalet açısından yaklaşmışlar, "isim/mevzu"; "müsemma/mevzu' leh"; "tesmiye/vaz'" ve bir de dilin kurucusu anlamında "vâzı'" kavramını ilave etmişlerdir.²⁷ Bize göre bu dörtlü ayrım da yetersiz kalmakta buna "tasavvur"un da eklenmesi gerekmektedir.

Nesnelerin ve olayların dışarıda bir gerçekliği, bu gerçekliğin zihinde bir tasavvuru, dillerde telaffuzu, nesne ile lafzı arasındaki bağlantıyı sağlayan

²⁵ Ebulbekâ, *Külliyâtü Ebilbekâ* (İstanbul: Matbaatü Âmir, 1870), 56.

²⁶ İlyas Çelebi, "İsim-Müsemma", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 548.

²⁷ Farâbi, Ebu Nasr, *el-Elfâzu'l-musta'mele fi'l-mantık*, thk. Muhsin Mehdi (Beyrût: Dâru'l-Meşrik. 1986), 41-43; İbn Sina, *Mahâricü'l-hurûf*, thk. Pervîz Nâtil Hânlerî (Tahran: Danişgah-ı Tahran, 1951), 82.

isimlendirilmesi son olarak da o lafzın bir kurucusu vardır. Bir nesnenin dış dünyadaki gerçekliği sabit ve objektiftir. Ancak bir nesnenin zihinlerdeki algısı ve imgesi ise kişiden kişiye toplumdan topluma değişir. Köpek kelimesini ele alırsak, mezkur hayvan Türkçe'de "köpek"; İngilizce'de "dog"; Arapça'da ise "kelb" olarak adlandırılır. Dış dünyada köpek diye bir hayvanın var olması bir realitedir. Ancak toplumlar tarafından onun isimlendirilmesi farklılık göstermektedir. Yine köpeğin zihinlerdeki imgesi de kültürlere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin köpek, kutup bölgelerinde günlük hayatın vazgeçilmez bir arkadaşı iken; bazı topluluk ve mezheplere göre habis, dokunulması uygun görülmeyen bir varlıktır. Bazı toplumlara göre köpek en iyi dost; bazılarına göre avcılıkta en iyi yardımcı; bazılarına göre ise en iyi koruyucu ve bekçidir. Bu örnekte olduğu gibi gerçekliği objektif olan bir varlığın adlandırılması ve zihinlerdeki tasavvuru kültürden kültüre değişmektedir.

İsim, müsemma ve tesmiyenin her üçü de birbirinden farklıdır fakat bu farklılık tamamen birbirinden uzak ve afâkî değildir. Örneğin "köpek" denildiğinde zihinlerde belli bir canlı akla gelir. Bireylerin ya da toplumların deneyimlerine göre bu canlı belli bir anlam kazanır. Herkesin bildiği üzere lafızla anlam arasındaki fark, açık bir şekilde ortadadır. Anlam somut bir nesne ya da imge iken lafız seslerden oluşan bir histir. Tesmiye, işaret ya da gösterge denilen üçüncü unsur ise lafızla anlam arasındaki bağlantıyı sağlayan isnattır.

İsim, müsemma ve tesmiye konusu kelamcılar tarafından Yüce Allah'ın zatı ile isimleri arasındaki bağlantı tartışmasından doğmuştur. İsimlerle zat arasındaki bağlantı nasıldır? Başta Yüce Allah olmak üzere ismin anlamı, varlığı nitelik olarak mı yoksa ona uygun düşen bir manayla mı anlaşılmalıdır? Bu konu tartışmalı olmakla beraber bizim kanaatimize göre seslerden müteşekkil isimle zat birbirinden farklıdır. Ancak o ismin kastettiği anlam zatın sıfatlarıyla birebir örtüşebilir. İsim-müsemma tartışmasında lafzın anlamı değil de daha çok seslerden ibaret olan lafız kastedildiği için anlam dışarıda tutulmaktadır. Dolayısıyla isim-müsemma konusunda tartışma daha çok salt lafızla nesne arasındaki tartışma değildir. Asıl mesele zat ile lafzın anlamının ayrınlığı-ayrılığı tartışmasıdır.

2. Hz. Âdem'e Öğretilen İsimler ve İnsanoğlunun İlim Kabiliyeti

Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesinde, عَلَّمَ/alleme fiili kullanılmıştır. عَلَّمَ/alleme'nin sülâsisi, a-l-m; sözlükte "bilmek, bildirmek, işaret etmek ve

göstermek” anlamlarına gelir.²⁸ Terim olarak ise alem, işaret eden, gösteren, alâmet, belirti, nişan, bayrak, simge, lider, hudut ve yüksek dağ gibi anlamlara gelir.²⁹

Ayette isimlerin öğretilmesi bildirilirken, tef’ıl babından عَلَّمَ/alleme fiili kullanılmıştır. Tef’ıl babı bir şeyin parça parça ve tadrîci olarak yapıldığına işaret eder. Peyderpey ve tadrîcilik varlığın doğasında vardır. Ancak ayette ifade edilen tadrîciliği, genel ve özel olmak üzere iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Eğer makro olarak değerlendirilirse Said Havvâ’nın dediği gibi عَلَّمَ/alleme, Hz. Âdem’e isimler öğretildikten sonra insanoğlunun bunları geliştirerek ilme, kültüre ve medeniyete ulaşacağına delalet eder.³⁰ Özel anlamda ise, عَلَّمَ/alleme, topyekûn insanoğluna değil de sadece fert olarak bir insanın talim ve eğitiminin tadrîcen gerçekleşeceğine işaret eder. Gerçek durum da bunu desteklemektedir. Kişilerin hem bireysel öğrenimleri hem de kültürel malumatları zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Zira insanoğlu kültürel gelişimini bir anda değil, zamanla üzerine koyarak geliştirmektedir.³¹ Yine okullarda müfredatlar da insanoğlunun öğrenmedeki tadrîciliğine göre yapılmaktadır. İnsan dışı diğer canlılarda durum, insanlardan farklıdır. Onlar gerekli bilgileri ilahi bir sevkle/içgüdüyle yaparlar.

İbn Aşûr’a göre, isimler Hz. Âdem’e, ya sesli öğretim metoduyla/telkin usulüyle, ya da bizzat varlıklar gösterilerek öğretilmiştir. Ya da insanoğlunun içine ilahî bir nefhayla yüklenmiş, düşünme, anlama ve yorumlama yetenekleriyle geri bildirim sağlanmıştır.³² İsimlerin öğretilmesi sadece bir ezber değil; harf ve kelimelerin yanı sıra bunların anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Asıl önemli nokta da buradaki anlama ve yorumlamadır.³³ Şa’râvî, isimlerin bizzat sesli olarak öğretildiğini savunur. Zira günümüzde insanlar dilleri ana-babalarından duyarak öğrendikleri gibi Hz. Âdem de bizzat Yüce Allah’tan öğrenmiştir.³⁴

²⁸ İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl, *Lisanü’l-‘Arab* (Beyrût: Dâru Sadr-Dâru Beyrût, 1955), 12: 430.

²⁹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, 12: 430.

³⁰ Said Havvâ, *el-Esâs fi’t-tefsîr* (Kahire: Dâru’s-Selâm, 1424/2004), 1: 121.

³¹ Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 18: 11355.

³² İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1: 410.

³³ Anbarî, İbrahim b. İsmail, *el-Mevsûatü’l-Kur’âniyye* (Beyrut: Müessesetü Sicillî’l-‘Arab, 1405), 8: 274.

³⁴ Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 1: 245.

Âlem kelimesi, “alâmet” kökünden türemiş çoğul özel bir isim olup dünya ve varlıklar anlamına gelmektedir.³⁵ Âlem kelimesi akılsız varlıklar için çoğul olmasına rağmen Fatıha Suresi’nde âkil müzekker sigasıyla “âlemîn” olarak tekrar çoğul çekimlenmiştir. Bir de başına genel anlama gelen “el” belirlilik takısı ilavesiyle tüm kainatı, akıllı akılsız varlıkları kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Âlem kelimesinde kullanılan âkil çoğul sigası ise, akıllı varlıkların canlılar arasındaki özel konumuna ve akıllı varlıklar olmadan Rabbin tam olarak anlaşılamayacağına işaret eder.³⁶

Âlem kelimesi, bilgi elde etmek için gerekli olan vasıtalaradır. Gerçek ilim düşünür olmak değil, Hakk’ı bilmektir. Yani varlık ile Rab arasındaki ilişkiyi anlamaktır. Kainatta devam eden bir düzen vardır. Bu düzeni takip eden ruhlar ve zihinler ile dış dünyada gözlem, deney ve akılla elde edilen varlıkların hepsi Yüce Allah’a delalet eder. Yüce Allah’a delalet etmelerinden dolayı Arapçada tüm varlıklar, afakî ve enfûsî âlem olarak adlandırılmıştır. Yüce Allah ise bu âlemlerin hepsinin ötesindedir.³⁷

Kainat ve kainattaki bütün varlıklar, âlemler kavramına dahildir. Kalam ve tasavvuf kitaplarının hepsi Allah’ın varlığının delaletleriyle meşgul olurlar. Zira insanların sahip olduğu bilgiler ve malumatlar Yüce Allah’ın alâmeti ve belirtileridir. Malumat ve ilim kelimelerinin de âlem veya alâmet kökünden türemesi ayrıca manidardır. Atomdaki proton, nötron ve çekirdek gibi mikro parçalardan galaksiler gibi makro sistemlere kadar her şey Allah’ın varlığına delalet eden işaretlerdir. İnsanlar nesnelere, idrakleri ve idraklerinin nesnelereyle bağlantısı sonucu kavrar. Sonra da bu bağlantıları zihinde canlandırarak akıl yoluyla idrak ederler. Eğer insanda bu idrak olmasa insan kendisini bile tanıyamaz.³⁸ Bu sebeple isimler, eşyanın adı ile onun özelliklerini bilme; onları anlama ve beyan manalarına gelir.

Kainat ve varlık Yüce Allah tarafından yaratılmış doğal âlemdir. Bir de insanların oluşturdukları âlemler vardır ki bunlara vaz’î âlem denir.³⁹ Âlemler dinler için çok önemlidir. Özellikle beşeri dinlerde oldukça sık bir

³⁵ Feyrûzabâdî, *el-Kâmûşu’l-muḥîṭ*, 1472.

³⁶ Elmalılı, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Ata Ofset, 1971), 1: 70.

³⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1: 70, 71.

³⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1: 71.

³⁹ Diyarbekirli, N. *Hun Sanatı* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972), Resim 84; Sargon Erdem, “Alem”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 352; Sargon Erdem, “Alem’in Tarihçesi ve Monçuk, Hilal, Boynuz Alemlerinin Menşei Üzerine”, *STAD* 1/3, (1988), 107.

şekilde kullanılan alemler, semavî dinlerde ise daha az kullanılır. Mesela beşerî özellik taşıyan Uzak Doğu dinlerinde çok sayıda alem vardır. İslamiyet'te özellikle canlıların heykel ve resimleri reddedilse de Kâbe başta olmak üzere, hac ibadetinin diğer mekanları birer semboldür. İslamiyet'te hilal Allah'ın birliğine; Süleyman mührü;⁴⁰ birbirine geçmiş iki üçgenden biri ruha; diğeri de maddeye; Hıristiyanlıktaki haç da Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesine işaret eder.⁴¹

3. Hz. Âdem'e Öğretilen İsimler ve İnsanoğlunun Varlığı Yorumlama Kabiliyeti

İsimler semboldür. İnsanların varlığı tanınması için varlıklara verilmiş bir takım simgelerdir. İnsanoğlu, varlık sahnesine soyut bir âlemlerle başlamış; isimlerin öğretilmesiyle zihni somut âlemlerle tanışmıştır. Allah, melekler, cinler, cennet ve cehennem gibi kavramlar soyut âlemin konularıdır. Yüce Allah, insana zihin, algı ve düşünme yetisi verip ardından ona isimleri öğretmiştir.⁴² İnsana isimleri öğretmek somut varlıkların algılanıp yorumlandıktan sonra tekrar somutlaştırılması anlamına gelmektedir. İnsanoğlu dünya sahnesine çıktıktan sonra doğada bulunduğu nesnelere algılayıp yorumlayarak ihtiyaçlarını gidermek için tekrar somutlaştırmıştır. Somut âlemin dil, inanç, hukuk ve sanat gibi pek çok tezahürü olsa da en önemlisi teknolojidir. İnsanoğlunun yaratılıp dünya hayatına gönderildikten sonra ihtiyacına göre taştan, topraktan, ağaçlardan ve bazı nesnelere yaptığı eşyalar ve aletler, kültürün dolayısıyla teknolojinin en somut örnekleridir. İnsanoğlunun doğayı işleyerek ürettiği her şeye kültür denir ki maddî, manevî tüm icatları kapsamaktadır.⁴³ Kültürel ürünler çoğunlukla maddî olsalar da zihinsel olmaları dolayısıyla köken itibarıyla manevîdir. Yine maddî ve somut bir özellik kazanan kültürel ürünler toplumların duyu ve düşüncelerine göre farklı bir anlam ve değer kazandığı için de ikinci defa tekrar soyut bir özellik kazanmaktadır. Kültür içerisinde maddi nesnelere simge adı verilen bazı işaretlerle temsil edilir. Simgelerin yer, zaman, bina, yazı, resim, ikon, alet ve eşya olmak üzere farklı boyutları olsa da hepsi bir şeyi

⁴⁰ Emel Esin, "Kün-Aya" TTK Bildiriler", *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*. Ankara: Selçuklu Araştırmalar Merkezi (1972), 1: 356.

⁴¹ Erdem, "Alem", 2: 353.

⁴² el-Bakara 2/31.

⁴³ Alfred Louis Kroeber ve Clyde Kluckhohn, *Culture, a Critcal Review of Concepts and Definitions* (New York: Vintage Books, 1963), 311.

dolaylı olarak anlatma özelliğine sahiptir.⁴⁴ Müslümanlar için önemli mekanlardan olan ve hac ibadetinin yapıldığı Arafat, Müzdelife ve Mina gibi yerler sadece bir yer anlamına gelmez. Yine Müslümanlar için Kâbe sıradan bir mabet değildir. Arafat, Müzdelife ve Mina gibi yerler de dünya üzerinde bir yerdir fakat Müslümanlar için ayrı bir anlamı vardır. Bu sebeple mezkur mekanlar Kur'ân'da sembol anlamına gelen me'ar/meşâir kavramlarıyla ifade edilmiştir.⁴⁵

Türkçe'de simge kelimesi yerine bazen sembol sözcüğü kullanılır. Hatta sembol kelimesi simge sözcüğünden daha meşhurdur da denilebilir. Sembol, Fransızca kökenli bir sözcük olup "simge, yorumsal anlamlara gelen somut bir nesne, işaret, belirti, rumuz, temsil ve delalet" manalarına gelmektedir.⁴⁶ Semboller bazen iki kişi arasında paylaşılan özel bir işaret olsa da genelde toplumsal bir uzlaş sonucunda oluşmuştur. Hatta bazıları bir toplumu da aşmış tüm insanlar tarafından evrensel olarak kullanılmaktadır. Mesela güvercin tüm dünyada barışın sembolü iken terazi de adaletin sembolüdür. Semboller günlük hayatta iletişimi sağlar. Hatta insan için en önemli iletişim aracı olan dil bile bir semboller sistemidir. Dil kendisi bir semboller sistemi olmasına rağmen dil içerisinde ikinci dereceden semboller de vardır ki bunlara klasik tabirle beyan denir. Beyan, bir sözcüğün gerçek anlamlarından ziyade yan anlamının kullanılmasıdır. Mecazlar, teşbihler, istiareler, kinaye ve imalar dil içerisinde ikinci dereceden semboller olarak kabul edilir. Bu nedenle ifadelerde sembollere öncelik veren edebî akıma sembolizm denilmiştir.

Delalet incelendiğinde üç gruba ayrıldığı görülür. Bunlar içerisinde yer alan vaz'î delaletin hem lafzî hem de lafzî olmayan çeşidi vardır. İnsanlar arası temel iletişim aracı olan dil; remizleriyle beraber lafzî delaleti oluştururken, lafızsız semboller ise lafzî olmayan delalete karşılık gelmektedir. Yukarıda sembolizmin açıklamasında görüldüğü gibi, dil içi sembollerin yanında bir de eşya, ikon, belirtke gibi semboller vardır. Bu anlamıyla sembol, işaret ettiği nesne ile bağ olan simgelere delalet eder. Mesela bir kalp resmi bir iç organının yanında "sevgi ve aşk" anlamına da gelir ki; ikinci anlam sembol olarak adlandırılır.⁴⁷

⁴⁴ Kroeber ve Kluckhohn, *Culture, a Critecal Review of Concepts and Definitions*, 311.

⁴⁵ el-Bakara 2/198.

⁴⁶ www.tdk.gov.tr. 07.09.2019.

⁴⁷ Kıran, Zeynel ve Kıran, Ayşe, *Dilbilime Giriş* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2018), 146; bk. İsmail Durmuş, "Remiz", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 558.

Sembolün mahiyeti tanımına göre değişmektedir. Sembolik etkileşimcilere göre sembol, dil, anlamlı beden dili, jest, mimikler ya da işaretlerdir.⁴⁸ Bu tanıma göre iletişim aracı olan dil ile beden dili dahil tüm işaretler sembol grubuna girmektedir. Dilin bizzat kendisi sembol olarak kabul edildiğinde dil de sembol olarak kendi içerisinde en az ikiye ayrılmalıdır. İlki, sözcüklerin gerçek anlamları; ikincisi ise beyan denilen yan anlamlarıdır. Bir de dil bilimi içerisinde değerlendirilen sembol vardır ki o da bazı şekillerin ikinci anlamıdır. Örneğin bir kalbin organa işaret etmesi resim, *ikon* iken; bir sıraya, ağaca, banka kazınmış kalp ise sevgi ve aşkın simgesidir.⁴⁹ Bu tanımlar dikkate alındığında bize göre dört (4) çeşit sembol olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki sembolik etkileşimcilerin belirttiği gibi işaret/delalet anlamındaki semboldür. *Buna genel anlamda sembol de denilebilir. İkincisi dil bilimcilerin yaptığı tanımdır ki, kalp gibi bazı organların şeklinin farklı anlamlara gelmesidir. Üç ve dördüncüsü dille alakalıdır. Dilin hakiki, ilk anlamları birinci dereceden sembolü oluştururken yan anlamları ise ikinci dereceden sembolleri oluşturmaktadır.*

Semboller, *genel olarak* tanımlanırsa dil ve beyan vaz'î lafzî delaleti; yorumsal şekiller ise vaz'î lafzî olmayan delaleti oluşturmaktadır. Dil içerisinde bir anlatım üslubu olan beyan, mecaz, teşbih, istiare ve kinayedenden oluşur. Sembollerin bazıları ilahî, bazıları da beşerî olup hem dilsel alanı hem de dil harici alanı kuşatır. Dilsel sözcüklerin hepsi sembol olduğu gibi, kafa sallamanın "olur" anlamında kullanılması da bir semboldür ki buna gayr-i lafzî delalet denir. Dil de bir temsildir. Dilsel temsillerde de bilinç aktif olarak bulunur. Dil kullanımı başlı başına bir sembol sistemidir.⁵⁰ Diller fonetik işaretlere sahiptir. Dillerdeki fonetik işaretler hem öznel hem de nesnel anlamlar barındırır. Aristo, kelimelerin bir anlamı olduğunu; insan için en önemli nimetin ses olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Semboller toplumsaldır. Toplumlara göre başta dil olmak üzere pek çok simgenin ortak olarak paylaşılması sembollerin toplumsal olduğunu gösterir. Toplular bireylerden oluştuğu gibi semboller de bireysel

⁴⁸ Poloma, Margaret M., *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* çev. Hayriye Erbaş (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993), 224, 225.

⁴⁹ Kıran- Kıran, *Dilbilime Giriş*, 146.

⁵⁰ Cassirer, Ernst. *Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine*, Milay Köktürk. (Ankara: Hece Yayınları, 2005), 135.

⁵¹ Aristo, *Retorik*, Çev. Mehmet H. Doğan, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 1404/20a.

algıların müşterek olarak paylaşılmasıyla toplumsallaşır. Hatta bazıları toplumu da aşmış evrensel bir hal almıştır. Tüm dünyada barışın sembolü olarak kullanılan zeytin dalı ve güvercin evrensel sembolün örneklerindedir. Türk toplumunda büyüklerin elini öpmek de kültürel saygının bir sembolü olarak kabul edilir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi semboller bireysel algılama sonucu oluşur. Sembol, bireylerin duyuşsal olarak algılayıp zihniyle yorumladıktan sonra bir anlamı öznelletirmesi, sonra da onu diğler bireylerle paylaşarak nesnelletirmesidir. Diğler yandan bireyler sembollerle soyut varlıkları da somutlaştırlar. Örneğın soyut olan sevgi kalp işaretiyle somutlaşmıştır.

Sembollerin oluşmasında en önemli fail, zihindir. Zihin bir yandan doğayı taklit ederken diğler yandan da orijinal bir dünya yaratır. Zihin sadece doğayı taklitle kalmaz, ona belli anlam ve değler katar.⁵² Zihnin bir şeyi algılamasında aracı olan şey, duyuşlardır. Zihin, duyuşları kullanarak, pek çok anlam üretir ancak bunların hepsi sembol derecesine ulaşamaz. Bir algının sembol derecesine ulaşması için onun zihin tarafından yorumlanması gerekir ki bu durum Türkçede *bakmak* ve *görmek* ayrımıyla ifade edilmektedir.

İnsan toplum içerisinde sosyalleşirken bazı sembollerini hazır olarak alır bazıları da mevcut üzerinde tasarruf yaparak kendisi üretir. Zira bize göre Hz. Âdem'e öğretilen isimler de bu kabildendir. İnsan dünyaya boş olarak gönderilmemiş; ona bazı isimler ve temel bilgiler verilmiştir. Nitekim müfessirler, Hz. Âdem'e bizzat isimlerin öğretildiğini belirtirler.⁵³ Müfessirler, Hz. Âdem'e öğretilen isimleri hem varlığın adları olarak yorumlamışlar hem de insandaki ilim ve konuşma yeteneğini olan kelam-ı nefsi olarak yorumlamışlardır. Kelam-ı nefsi de zihne ve zihinsel etkinliklere delalet eder. İsimler bir yandan Hz. Âdem'e mücmel olarak bildirilmiş; ikinci olarak da ona bunlar üzerinde tasarruf etme özelliğini olan düşünme kabiliyeti verilmiştir. Düşünme de insanın kültür üretmesine neden olmuş; böylelikle insanoğlu tarihsel süreç içerisinde daima gelişme

⁵² Ernst Cassirer, *Sembolik Formlar Felsefesi I: Dil*. Çev. Milay Köktürk. (Ankara: Hece Yayınları, 2005), 22.

⁵³ el-Bakara 2/31.

göstermiştir.⁵⁴ İnsanın bu özelliği konusunda müfessirlerin bu açıklamaları, çağdaş bilimin bulgularıyla örtüşmektedir.⁵⁵

Sembol, varlığın soyut veya somut olarak kavranması ve zihinde yorumlanmasıdır. Zihin varlığı algıladığı gibi sembolik ifadeleri de duysal olarak algılar. Ancak sembolik algılama için birtakım işaret ve göstergelerin olması gerekir.⁵⁶ Zihin bir nesneyi kavrarken bizzat nesnenin kendisinden istifade eder ki o nesneyle alakalı bir simge oluşturur.⁵⁷ İkinci olarak zihin, bu simge üzerinde tasarruf sahibi olarak varlığa egemen olur. Zira Hz. Âdem'in varlığa halife olması da bu noktada başlamıştır. Yüce Allah, Hz. Âdem'in halifeliğine itiraz eden melekleri isimlerin bildirilmesiyle ikna etmiştir.⁵⁸

Zihin varlıkları algılarla kavrar lakin onlar üzerinde düşünmesi isimlerle sağlanır. Varlığı algılamak ve varlık üzerinde düşünmek insanın onlara hâkim olmasına neden olur. Bu hakimiyet de somutluktan soyuta, sonra tekrar soyutluktan somuta geçmeyle gerçekleşir. Duyularla varlıkları algılayan insan onlar üzerinde düşünerek isimlerle/işaretlerle de onları analiz eder. Böylece zihinle belli bir yorumdan geçen varlık sembolleşir.⁵⁹ Semboller, belli bir düşünce sonucu oluşur. Semboller, duyularla başlar, düşünsel bir etkinlikle de anlam kazanır.⁶⁰

4. Hz. Âdem'e Öğretilen İsimler ve İnsanoğlunun Varlığı Açıklama Kabiliyeti

Müfessirlere göre isimler varlığın adlarına⁶¹, insandaki konuşma kabiliyetine ve insanoğlunun tarihsel süreç içerisinde oluşturduğu dil oluşturma yeteneğine işaret eder.⁶² İsimlerin öğretilmesi, konuşmanın temel unsuru olan kelime bilgisi ve insandaki konuşma melekesi olarak açıklanır ki bu da Hz. Âdem'in halifeliğiyle yakından alakalıdır. Hatta

⁵⁴ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 1: 259; Zemaşşerî, *Keşşâf*, 1: 130; Ebu'l-Berakât, *Medârikü't-tenzil* (Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1418/1998), 1, 78.

⁵⁵ Ernst Cassirer, *Sembol Kavramının Doğası*, Çev. Milay Köktürk (Ankara: Hece Yayınları, 2011), 158.

⁵⁶ Cassirer, *Sembol Kavramının Doğası*, 157.

⁵⁷ Ernst Cassirer, *Sembolik Formlar Felsefesi III: Bilginin Fenomenolojisi*, Çev. Milay Köktürk (Ankara: Hece Yayınları, 2005), 456.

⁵⁸ el-Bakara 2/32.

⁵⁹ Cassirer, *Sembolik Formlar Felsefesi III: Bilginin Fenomenolojisi*, 456.

⁶⁰ Cassirer, *Sembol Kavramının Doğası*, 73.

⁶¹ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 1: 252; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1: 130; Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1: 78.

⁶² Matürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk: Fatıma Yûsuf el-Haymî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle 2004), 1:34.

isimler, Hz. Âdem'in halifelığının en önemli sebebidir. Bu sebeple müfessirler, inanç esaslarından sonra dilin ve mantığın bilinmesinin en faziletli iş olduğunu belirtmişlerdir. Zira Hz. Âdem, meleklerle dille üstün gelmiştir. Kurtubî Hz. Âdem'e öğretilenlerin isim olmasının yanı sıra "Zeyd ayaktadır" ve "aslan atılgandır" gibi ibareler olduğunu belirtmiştir. Buna göre isimlerin dil olduğu görüşü daha ağır basmaktadır.⁶³ Bazı müfessirler de "isimler"i dünyada konuşulan dillerin tümü olarak açıklamışlardır. Kasımî buna karşı çıkararak böyle bir iddianın çok mantıksız olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

İnsanın halife olabilmesi için dil/konuşma en önemli unsurdur. Dil için çok muazzam bir sinir sistemine, ağız, boğaz ve gırtlak gibi gelişmiş organlara ihtiyaç duyulur. İnsanın sinir sistemi, ağız, boğaz ve gırtlak yapısı incelendiğinde canlılar arasında en mükemmel yapıya sahip olduğu görülür. Zira insan, fiziki anlamda en baştan itibaren diğer canlılardan farklı olarak yaratılmıştır. Zaten Yüce Allah, Hz. Âdem'in diğer canlılardan farklı olduğunu ifade etmek için "halife" kelimesini zikretmiştir.⁶⁵ Allah, insanın yaratılışına ilk başta olumsuz durum sergileyen meleklerle insanın mükemmelliğini göstermek için Hz. Âdem'in isimlerden haber vermesini istemiştir.⁶⁶ Bu sebeple müfessirler, Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin dil olduğuna işaret ederler.⁶⁷ Tarihsel süreç içerisinde dillerin çeşitlenmesi, Hz. Âdem'e öğretilen bu isimlerin, o ve nesli tarafından geliştirilmesi ve genişletilmesi sonucu oluşmuştur.⁶⁸ Dil geliştikçe, önce ana diller; sonra da ana diller içerisinde farklı alt dil, lehçe, ağız ve şiveler oluşmuştur.⁶⁹ Dillerin farklılaşması kültürleri çeşitlendirmiş; kültürler de coğrafi, ekonomik ve iktisadi şartlara göre dilleri çeşitlendirmiştir. Dil ile kültür karşılıklı etkileşim halindedir. Bize göre dilin kültürü ya da kültürün dili etkilemesinden ziyade, dil ve kültür diyalektik olarak karşılıklı etkileşimle daima birbirlerini desteklemektedir.

⁶³ Kurtubî, Ebû Abdullah, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyyeye, 1384/1964), 1: 281.

⁶⁴ Kasımî, Muhammed Cemâlüddîn, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk: Muhammed Bâsil (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1988), 1: 138.

⁶⁵ el-Bakara 2/30.

⁶⁶ el-Bakara 2/33.

⁶⁷ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 1: 259; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1: 130; Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1: 78; Vehbî Efendi, *Hülâsatü'l-beyân*, 1: 94; Matürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 1: 34; Karaman, vd. *Kur'ân Yolu*, 1: 105.

⁶⁸ Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, 1: 105.

⁶⁹ Beğavî, Ebû Muhammed, *Meâlimü't-tenzil*, thk. Abdürezzak el-Mehdî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1420/2000), 1: 103.

İletişim aracı olan tüm işaretler, sembol olarak kabul edildiğinde en önemlisi dildir. Hatta dil, simgeler içerisinde toplumun tamamında ortak olarak paylaşıldığı için de en sabit ve en objektif semboldür denilebilir. Dil her ne kadar günlük kullanımda sübjektif anlamlara sahip olsa da o, dil bilgisi kuralları ve lügatlerde objektif bir sistem olarak ortaya çıkar.⁷⁰ Örneğin Türkler tarafından temel besin gıdası için “ekmek” sözcüğünü kullanırken; İngilizler “bread” kelimesini kullanır. Türkler ekmek dediğinde herkes aynı şeyi tahayyül ederken, İngilizler de bread denildiğinde aynı şeyi düşünürler.

Dil, bir toplumun doğa ve doğaüstü varlıkları tanımak için oluşturdukları seslerden oluşur. Dil içerisinde her ses anlamlı değildir. Dil içerisinde seslerin anlamlı olabilmesi için toplumların ona müşterek olarak anlamlar yüklemesi gerekir. Eğer seslere belli anlamlar yüklenmezse seslerin hiçbir değer ve kıymeti yoktur. Toplumların müşterek olarak varlıklara değişik sesler vermesi isimleri; isimler de eylemlerle beraber dili ortaya çıkarmıştır. Diğer bir tabirle, dilin ve dildeki sözcüklerin anlamlı olmasını sağlayan etken onların toplumsal olarak paylaşılmasıdır. Dil ile de sosyal bir varlık olan insan, iletişimi sağlamaktadır.

Diller genel olarak incelendiğinde isim ve fiil olmak üzere başlıca ikiye ayrılır. Kelimelerin kökü bir isim çeşidi olan mastara dayandığına göre, fiiller de ismin bir alt dalı durumuna düşmektedir. Bu sebeple Hz. Âdem’e öğretilen isimlerden dile ulaşmak zor olmasa gerektir. Kültür de dille başladığına göre isimlerden kültüre ulaşmak mümkündür. Sosyal bilimlerin sıkça tartıştığı dil-kültür tartışmasında ise Hz. Âdem’e isimlerin öğretilmesi delilinden yola çıkarak dilin kültüre önceliğini kolayca kabul edebiliriz.

İslam âlimleri dili, delalet bahsi içerisinde değerlendirmişlerdir. İslam âlimlerinin dili delalet/işaret bahsi içerisinde değerlendirmeleri sosyal bilimlerde sembolik etkileşimcilerin dili sembol içerisinde değerlendirmeleriyle örtüşmektedir.⁷¹ Eğer sembol/simge ile delalet/işaret eş anlamlı kabul edilirse İslam âlimleri ile sembolik etkileşimcilerin aynı bakış açısına sahip oldukları görülür.

İslam âlimleri tarafından dil, delalet kapsamında değerlendirilmiştir. Sözlüklerde delalet, “*işaret etmek, rehberlik etmek ve yol göstermek*”

⁷⁰ Emile Benveniste, *Problemes de Linguistique Generale* (Paris: Gallimard, 1995), 259.

⁷¹ Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 224, 225.

olarak açıklanmaktadır. Terim olarak ise, “zihnin herhangi bir konuda bir bilgidan ya da bir simgeden başka bir malumata ve bilgiye erişmesi” anlamlarına gelir.⁷² Delalet kavramı, dil ve edebiyatın yanı sıra mantık ve hukuk bilimlerinin en önemli konuları arasındadır. Delalet, başta kelimeler olmak üzere, yazı, fiil ve davranış gibi işaretlerin anlamlarıyla ilgilenir. Kısaca delalet kendisiyle başka şeylerin bilindiği göstergelerdir. Bunun da en önemlisi dil sisteminin parçaları olan kelimelerdir.

Dâl ile medlûl arasındaki ilişkiye delalet denir.⁷³ Dâl bir nevi işaret iken medlul ise onun anlamıdır ya da imgedir. Mesela, “araba” kelimesi dâl; “zihinde dört tekerlekli, binek bir aracın tasavvuru” ise medluldür. Kişi dâlden medlule; medlûlden de varlığa ulaşır. Delalet her zaman lafızlardan oluşmaz. Lafız ötesi delaletler de vardır. Örneğin “ekmek” sözcüğünün bir yiyeceğe işareti *lafzî*; dumanın ateşe işareti *lafız ötesi* delalettir. Dâl ile medlûl arasındaki alaka *akilla* elde edilir. Bu alaka da zihinsel makullerle, duyularla, bazen de bilgi, tecrübe ve görgü müktesebatlarıyla kurulur. Delalet, “aklî delalet (lafzî ve lafız ötesi); doğal delalet (lafzî ve lafız ötesi) ve vaz’î delalet (lafzî ve lafız ötesi) olmak üzere başlıca üçe ayrılır. Her bir delalet çeşidi de lafız ve lafız ötesi olmak üzere kendi arasında ikiye ayrıldığına göre toplam altı çeşit delaletten bahsedilebilir.⁷⁴

Aklî Delalet, aklın, dâl ile medlûl arasındaki zatî bağlantıyı, yani dâl-medlûl ilişkisini doğrudan ve zorunlu olarak bir alakayla ilkinden diğerine ulaştırmasıdır. Örneğin “of” şeklindeki bir ses, orada bir kişinin hem varlığına hem bıkkınlığına delalet eder. Burada kişi, bıkkınlığını bir lafızla ifade ettiği için lafzî bir delalet gerçekleşmektedir. Eğer akıl etrafa yayılan bir dumandan, bir ateşin yanmakta olduğunu anlarsa buna da lafız ötesi delalet denir. Hem lafzî delalette hem de lafız ötesi delalette akıl, “of” gibi seslerin insana ait zatla ilgili özellikler olduğunu, dumanın da ateşle ilişkili olduğunu bilir.

Doğal Delalet, aklın, dâl ile medlûl arasında tabîî; fizikî, bedensel ve manevî olarak bağlantı kurup ilkinden ikincisine ulaşmasıdır. Meselâ, bir insanın yüzünün sararıp solması, onun bir şeyden korktuğuna; kızarması

⁷² İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, 11: 247.

⁷³ Bolay, M. Naci. “Delalet” *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 119.

⁷⁴ Farâbî, Ebû Nasr, *el-Elfâzu'l-musta'mele fi'l-mantık*, Thk. Muhsin Mehdi (Beyrût: Dâru'l-Meşrik, 1388/1968), 41, 43.

da onun utanması anlamına gelir. Eğer bir insan, bir şey karşında “vaov” gibi bir ses çıkarmışsa onun büyük bir şaşkınlık yaşadığı anlaşılır. Zira insanlar ani şaşkınlık hallerinde kendilerini alamayıp “vaov” lafzını söylerler.

Vaz’î Delalet, Arapça v-d-a kökünden türemiştir. Kelime olarak bir şeyin sonradan oluşturulduğu, bir şeyin bir şeye karşılık olarak konulması anlamına gelir.⁷⁵ Dâl ile medlûl arasındaki bağlantı aklî ve tabiî olmayıp Yüce Allah tarafından öğretilmiş, sonradan gelenek ve kültür tarafından iletişim için genişletilmiştir.⁷⁶ Eş’arî, Cübbâî, Ka’bî ve Kurtubî dillerin tevkîfî olduğunu düşünür.⁷⁷

Vaz’î delalette akıl, lafız olan dâl ile medlûle ulaşır. Örneğin “kalem” lafzı söylenince yazı yazma aracı olan çubuk şeklindeki bir nesne akla gelir ki kalem lafzı dâl, akılda onun tasavvuru medlûldür. Vaz’î delaletin de lafız ötesi vardır ki bir kişinin kalbini eline götürmesi onun bir şeyi kabul ettiği anlamına gelir. Vaz’î delaletteki kelimeler, aklî ve tabiî olmayıp kültürlere göre farklılık gösterir. Zira dünyadaki dillerin oluşması toplumların bir nesneyi farklı seslerle isimlendirmelerinin bir sonucudur.

Delalet, mantık ilminin en önemli konuları arasında sayılır. Özellikle klasik mantıkta, tüm delalet çeşitleri enikonu incelenmiş ve sadece lafzî vaz’î delaletin mantık ilminin konusuna girebileceği belirtilmiştir.⁷⁸ Örneğin Farabî (872-950) ve İbn Sînâ (980-1037) gibi filozoflar, delalet bahsinde özellikle lafzî delalete vurgu yapmışlardır.⁷⁹ Aklî ve tabiî olmak üzere tüm delalet çeşitleri iletişimde vazgeçilmez olsa da mantık için daha kesin ve sağlam olan lafzî vaz’î delaletin yeri ayrıdır. Delalet çeşitleri arasında da lafzî vaz’î delaletler kültürler tarafından ortak olarak, objektif bir şekilde paylaşıldığı için farklı yorumlara çekmek biraz zordur. Örneğin ani yüz kızarması, her ne kadar utanmayı ifade etse de kişi bunun bir hastalıktan kaynaklandığını iddia edip utanmayı inkâr edebilir. Ancak dil içerisinde kullanılan bir kelimenin anlamı genel ve geçerli olup kişinin anlamı

⁷⁵ Feyrûzabâdî, *el-Kâmûşu’l-mu’hît*, 996, 997.

⁷⁶ İbn Âdil, Ebû Hafs, *el-Lübâb fî ulûmi’l-kitâb* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1988), 1:514.

⁷⁷ İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi’l-kitâb*, 1:514; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 1: 282.

⁷⁸ İbn Sina, *Kitâbu’l-işârât/Les Livres des directives et remarques*, çev. A. M. Goichon (Paris/Beyrut: Librairie Philosophique J. Vrin, 1951), 82; Necatî Ömer, *Klasik Mantık* (Ankara: Divan Kitap, 1974), 15.

⁷⁹ Farabî, *el-Elfâzu’l-musta’mele fî’l-mantık*, 41, 43; İbn Sina, *Kitâbu’l-işârât/Les Livres des directives et remarques*, 82.

değiştirmesi pek zordur. Diğer yandan mantığın asıl gayesi doğru ve isabetli düşünmeyi sağlamaktır ki bu da dille gerçekleşir. Dil ve düşünce birbiriyle çok yakın kavramlardır. İnsanlar kendi duygu ve düşüncelerini muhataba dille aktardıkları gibi, muhatabı da yine dil sayesinde anlarlar. İnsanlar arası iletişimde, jest, mimik, tavır, davranış ve hatta sükût, belli anlam taşısa da bunlar kelimelere göre yoruma daha açık olduğu için mantığın dışında tutulur.⁸⁰ Meselâ aklî delalet olarak kabul edilen duvarın ardındaki ses, anlamından ziyade sahibini tanıtır. İşitilen ses için “bu falancanın sesi” diye takyit olunur. Diğer yandan seslerin başka insanlar tarafından taklit edilebilmesi, lafzî aklî delaletin mantık ve hukuk ilmi açısından güvenilirliğini kaybetmektedir. İnsanların zeka seviyeleri de bireyden bireye değişme gösterdiği için işaretlerin objektif olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Yine insanların belli durumlarda doğaçlama olarak çıkardıkları “of, ah” gibi lafızlar da mutlak objektif bir anlam sağlamaz.

Delaletler içerisinde en güvenilir lafzî vaz’î delalet yani dildir. Bu sebeple mantık biliminde lafzî vaz’î delalet, kelâmı doğru tasavvur ve tasdike götürür. Delaletler içerisinde lafzî vaz’î delalet, düşünce aktarımında sağlam bir yoldur. Aynı zamanda dil, akıl, algılama ve koklama gibi bütün diğer delaletlerin ifadesi olduğu için de daha kapsamlıdır. Lafzî vaz’î delalet’in, kapsamına göre mutabakat, tazammum ve iltizam olmak üzere üç çeşidi vardır. Bir lafzın, varlığın ya da tasavvurların tümüne delalet etmesine mutabakat; bir kısmına delalet etmesine tazammum; başka bir sonuca götürmesine de iltizam denir. Mesela mahluk kavramının tüm canlılara delaleti mutabakat; insana işareti tazammum; ve bunların bir yaratıcıyı gerektirmesi ise iltizamdır. Zira varlık bir yaratıcıyı zorunlu kılar.

Dil aslında kendisi bir semboller sistemidir. Bir de dilin kendi içerisinde simgeler vardır ki bunlar edebiyatta remiz/sembol olarak isimlendirilmiştir. Sözlükte remiz, “delalet etmek, alâmet, işaretle bir şey anlatmak, rumuz, belirti, simge, nişan ve imalı anlatım” manalarına gelir.⁸¹ İbn Reşik el-Kayravanî, remzi, “anlaşılması zor olan simgesel söz veya sessiz iletişim” olarak tanımlar.⁸² Remiz başta Türk ve Arap edebiyatı olmak üzere Doğu edebiyatında telvîh, telmih, ima ve

⁸⁰ Farâbi, *el-Elfâzu’l-musta’mele fi’l-mantik*, 41, 43; İbn Sina, *Kitâbu’l-işârât/Les Livres des directives et remarques*, 82.

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 5: 356, 357.

⁸² İbn Reşik el-Kayravanî, *el-Umde* (Beyrût: Dârü’l-Ma’rife, 1988), 1: 521.

muamma; belagatte ise işaret ve kinaye türlerinden olup, dolaylı anlatımlar için kullanılır. İşareti, “bir duygu ve düşünceyi kendi lafızlarıyla değil de başka lafızlarla anlatmak” olarak açıklayan Kayravanî, remzi işaretin bir çeşidi olarak kabul eder.⁸³ Buna göre remiz, delalet çeşitlerinden lafzî vaz’ilerden olan dil içerisinde kabul edilebilir. Meselâ,

Kocasına diyet olarak, çakıl taşlarını saymakla ceza ödedim: Her sabah ve her akşam.

Beyyitteki *çakıl taşlarını saymak*, ifadesi gerçek taş saymaktan ziyade “üzüntü ve keder” anlamında kullanılmıştır. Zira insanların üzüldüklerinde teselli bulmak ve oyalanmak için bir kenara çekilip taş ve benzeri nesnelere bir yerden bir yere aktarmaları alışıldık bir davranıştır. Sekkakî ise remzi kinaye çeşitlerinden bir beyan tarzı olarak açıklamıştır. Ona göre remiz, bir şeyin kendisi dışındaki başka bir şeyle sözlü veya yazılı olarak anlatılmasıdır. Mesela güçlüler için *geniş omuzlu*; aptallar için de *kuş beyinli* tabiri kullanılır.⁸⁴ Remiz, bazı dilciler tarafından muamma içerisinde değerlendirilmiş; onun, özel bir dil ve şifre olduğu ifade edilmiştir.⁸⁵ Remiz edebiyatın yanı sıra bilimsel yöntemlerde de kullanılır. Özellikle kültür bilimlerinde sembolik anlatımın özel bir yeri vardır ki bundan dolayı hermenötik eserlere daha sonradan pek çok şerh yazılmıştır. Bilimsel eserlerde bazen kapalı ifade öne çıkarken bazen de açık ifade öne çıkmaktadır. Bu nedenle İbn Sînâ ve Sühreverdî (1154-1191) felsefenin kapalı meselelerini remizlerle açıklamışlardır.

Söz, sözcük ve kelamla ilgili remizler, lafzî vaz’î delalet içerisinde değerlendirilebilir. Ancak bir de belli bir anlamı olan eşya, alet, tavır, davranış ve adetler de vardır ki bunlar da lafzî olmayan vaz’î delalet içerisinde değerlendirilebilir. Mesela toplumsal hayatta ve diplomaside sembolik davranış kodları vardır. Halep valisi Memlûk hükümdarı Berkuk’a, Timur’un Orta Doğuya seferini ve tehlikelerini haber vermek için, “Kuzeyden bir selin önüne kattığı her şeyi sürükleyerek Suriye topraklarına doğru gelmekte olduğu” şeklinde sembolik bir ifade kullanmıştır.⁸⁶ Bir de simge anlamında kısaltma remizleri vardır ki kelime ve deyimlerin kısaltılmasıyla oluşur. Bilimsel eserlerde rastlanan bu

⁸³ el-Kayravanî, *el-Umde*, 1: 521.

⁸⁴ Sekkakî, *Miftâhu’l-ulûm* (Beyrût: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1983), 411, 412.

⁸⁵ Kraus, P. *Jabir Ibn Hayyan* (Le Caire: Institut Français d’Archeologie Orientale, 1943), 32, 48, 281.

⁸⁶ İsmail Durmuş, “Remiz”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 557.

yöntem, kimya, matematik, geometri, fizik ve astronomi gibi bilimlerde sıkça kullanılmaktadır.

Türk edebiyatında remzin yanı sıra “telvihât” kavramının da kullanıldığı görülür. Telvîh, bir sözün açık söylemek yerine ona atfen başka kelimelerle ifade edilmesidir.⁸⁷ Şiirde ise telvîh, bir kelimenin hakiki anlamının değil de onu anımsatacak, ona işaret edecek, uzak bir anlamının kullanılması şeklinde yapılır. Bir kelimenin gerçek ve ilk anlamı yerine uzak anlamlarının kullanılması kapalı ve muğlak bir dil oluşturur. Mesela,

*Bir kısa boylu, bir de uzun boylu bir adamla yola çıktım: Halimden anlayanlar bilirler ki bu yolculukta nelere duçar kaldım.*⁸⁸

Beyitte kısa boylu adamla *fitneci*, uzun boylu adamla da *ahmak* kastedilmiştir. Zira örfi anlamda kısa boyluluk fitnenin; uzun boyluluk ise ahmaklığın remzidir. Dilsel remizlerdeki anlam tarihsel ve kültürel arka planla bir değer kazanır. Dilsel remizlerdeki anlam, tarihsel ve kültürel arka plan, ortak duygu ve düşünceyle birlikte ortak bir anlam oluşturur. Böylece soyut varlıklar bir karine ile somutlaşır. Divan edebiyatı remizlerle öne çıkan bir edebiyat çeşididir. Örneğin söz, sevgili, dudak, gül ve bülbül divan edebiyatında sık kullanılan remizler arasındadır.

Söz = şarap/can suyu, yaşam kaynağı

Sevgili = sultan, kıymetli

Dudak = gonca, açılmamış gül

Gül = sevilen, sevgili

Bülbül = seven, âşık

Telvîh veya remizler bir yönüyle kinayeye benzemektedir. Ancak remizlerde, kinayede olduğu gibi hakiki anlamdan kinayeye intikal tam belirgin değildir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen, Hz. Âdem'e öğretilen isimler tartışma konusu olmuştur. Müfessirler Hz. Âdem'e öğretilen isimleri daha çok rivayet ve kelime anlamı bağlamında tahlil etmişlerdir. Bize göre isimlerin

⁸⁷ Feyrûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-Muḥîṭ*, 307.

⁸⁸ Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973), 161.

yanında bizzat Hz. Âdem'in yani İnsanoğlunun kendisi tahlil edilmelidir. Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e öğrettiği isimlerin mahiyeti önemlidir. Ancak daha da önemlisi isimlerle Hz. Âdem'in/insanoğlunun mahiyetinin tezahürüdür. Zira melekler Hz. Âdem'in biyolojik tabiatına değil de onun isimleri algılaması, yorumlaması, bunları açıklaması ve kültür üretmesine saygı duymuşlar secde etmişlerdir. Çünkü melekler Hz. Âdem'i/insanoğlunu fizikî ve biyolojik şeklinden önce "kan dökecek bir varlık olarak" algılamışlar; onun isimleri algılaması, yorumlaması, bunları açıklaması ve kültür üretme potansiyeline karşı ise secde etmişlerdir/saygı duymuşlardır.

Bu makalede diğer çalışmalardan farklı olarak isimlere insan merkezli yaklaşmış, isimlerin Hz. Âdem'in şahsında insan türünün ilim ve teknoloji elde etme potansiyeline işaret edilmiştir. İlim ve teknoloji de insanoğlunun yaratılış özelliği olan duyu, zihin, akıl, dil, düşünce ve muhakeme ile olacaktır. Bu sebeple makalede insanın algılama ve yorumlama özelliğine değinilmiştir. Bir insan için sadece algılama ve yorumlama onun yeteneğinin sadece bir kısmıdır. Onun kültür üretmesinde bu ikisinin yanında beyan yeteneği de vardır. Bu sebeple makalede ayrıca dil ve dilin değişik unsurlarına değinilmiştir.

Makale şartlarının kısıtlılığından dolayı, insanın canlılar dünyasındaki yeri ile onun kültür yaratıcısı olma gibi özelliklerine yeterince değinilememiştir. Yine algılama özelliğine sahip olan Hz. Âdem'in Rabbinden algıladığı veya telakki ettiği kelimelere değinilememiştir. Zira Hz. Âdem'in Rabbinden telakki ettiği kelimelerin de isimler bağlamında değerlendirilmesi ayrıca önem arz etmektedir.

Bizce Hz. Âdem'e öğretilen isimler meselesine sadece Bakara Suresi 31. ayet bağlamında yaklaşmak yetersiz kalmaktadır. Meseleye isim merkezli olduğu kadar Hz. Âdem merkezli ve insan odaklı yaklaşmak gerekir. Zira isimlerden haber verme hadisesini, sadece konuşan bir kuş gibi taklit şeklinde anlamak yeterli olmayacaktır. İsimler sadece bir semboldür ki içerisinde insanın varlıklar arasındaki üstün konumunu, insanın mahiyetini ve anatomisini barındırmaktadır. Yine isimlerde Yüce Allah'ın ona üflediği ruh ve bu ruhun tezahürleri mündemictir.

Kaynakça

Alpaydın, Mehmet Akif. "Âdem'e (a.s.) Öğretilen isimler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2, (Aralık, 2016), 124.

- Anbarî, İbrahim b. İsmail. *el-Mevsûatü'l-Kur'âniyye*. Beyrut: Müessesetü Sicillî'l-'Arab, 1405/1995.
- Aristo. *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Beğavî, Ebû Muhammed. *Meâlimü't-tenzil*. thk. Abdürezzak el-Mehdî, Beyrût: Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, 1420/2000.
- Benveniste, Emile. *Problemes de Linguistique Generale*. Paris: Gallimard, 1995.
- Beydâvî, Kâdî Nasîrüddîn. *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2011.
- Bolay, M. Naci. "Delalet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/119. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Cassirer, Ernst. *Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine*. Milay Köktürk, Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Cassirer, Ernst. *Sembol Kavramının Doğası*. Çev. Milay Köktürk, Ankara: Hece Yayınları, 2011.
- Cassirer, Ernst. *Sembolik Formlar Felsefesi I: Dil*. Çev. Milay Köktürk, Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Cassirer, Ernst. *Sembolik Formlar Felsefesi III: Bilginin Fenomenolojisi*. Çev. Milay Köktürk, Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Çelebi, İlyas. "İsim-Müsemma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22:548-551
- Çelik, Hüseyin. "Kur'ân'a Göre Hz. Âdem'in Yaratılışı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık, 2011), 2/2, 49-70.
- Diyanetkirlî, N. *Hun Sanatı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972.
- Durmuş, İsmail. "Remiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/556-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ebulbekâ. *Külliyâtü Ebilbekâ*. İstanbul: Matbaatü Âmir, 1290/1870.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Ata ofset 1971.
- Erdem, Sargon. "Alem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/352-354. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Erdem, Sargon. "Alemin Tarihçesi ve Monçuk, Hilal, Boynuz Alemlerinin Menşei Üzerine", *STAD* 1/3, (1988).
- Esin, Emel. "Kün-Aya" TTK Bildiriler", *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*. Ankara: Selçuklu Araştırmalar Merkezi (1972).
- Farabî, Ebu Nasr. *el-Elfâzu'l-musta'mele fi'l-mantık*. thk. Muhsin Mehdi Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1388/1968.
- Farabî, Ebu Nasr. *el-Elfâzu'l-musta'mele fi'l-mantık*. thk. Muhsin Mehdi, Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1406/1986.
- Feyrûzabâdî, Mecdüddîn. *el-Kâmûsu'l-muḥîṭ*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1987.
- Gürbüz, Deniz. "Kur'ân'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2, (Aralık, 2011), 89-105.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd. *et-Tefsîru'l-vâdih*. Beyrut: Dâru'l-Cilî'l-Cedîd, 1413/1993.
- İbn Âdil, Ebû Hafs. *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1988.
- İbn Aşûr. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunis, ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1404/1984.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl. *Lisanü'l-'Arab*. Beyrût: Dâru sadr-Dâru Beyrut, 1375/1955.
- İbn Reşik el-Kayravanî. *el-Umde*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1408/1988.
- İbn Sina. *Kitâbu'l-işrâât/Les Livres des directives et remarques*, çev. A. M. Goichon, Paris/Beyrut: Librairie Philosophique J. Vrin, 1951.
- İbn Sina. *Mahâricü'l-hurûf*. thk. Pervîz Nâtil Hânlerî, Tahran: Danişgah-ı Tahran, 1951.
- Kasimî, Muhammed Cemâlüddîn. *Mehâsinü't-te'vil*. thk: Muhammed Bâsil, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1988.
- Kıran, Zeynel ve Kıran, Ayşe. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.
- Kraus, P. *Jabir Ibn Hayyan*. Le Caire: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1943.
- Kroeber Alfred Louis ve Kluckhohn, Clyde. *Culture, a Critecal Review of Concepts and Definitions*. New York: Vintage Books, 1963.

- Kurtubî, Ebû Abdullah. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyyeye, 1384/1964.
- Matürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü ehlî's-sünne*. thk: Fatıma Yûsuf el-Haymî, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle 1424/2004.
- Mâverîdî. *en-Nüketü ve'l-uyûn*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Muqâtil b. Süleymân. *Tefsîru Muqâtil b. Süleymân*. Beyrût: Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, 1422/2002.
- Necati Ömer. *Klasik Mantık*. Ankara: Divan Kitap, 1974.
- Nesefî, Abdullah. *Tefsîru'n-Nesefî*. Dimeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1431/2011.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât. *Medârikü't-tenzil*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1418/1998.
- Poloma, Margaret M. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. çev. Hayriye Erbaş Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.
- Ritzer, George. vd. *Sosyoloji Kuramları*. trc. Himmet Hülür, Ankara: De ki Sosyoloji Yayınları, 2014.
- Sa'lebî, Ebû İshâk. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, 1422/2002.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Tefsîru'l-Fâtiha ve'l-Bakara*. Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1423/2003.
- Said Havvâ. *el-Esâs fi't-tefsîr*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1424/2004.
- Sekkakî. *Miftâhu'l-ulûm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Şa'ra'vî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru'ş-Şa'ra'vî*. Beyrut: Metâbiu Ahbârî'l-Yevm, 1417/1997.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2009.
- Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- Turan, Maşallah. "Hz. Âdem'e isimlerin Öğretilmesinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler", 4. *Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi*, edt. Bülent Cercis Tanrıtanır vd. Mardin: İksad Yayınevi, 2018, 346-359.
- Vehbi Efendi. *Hülâsatü'l-beyân*. İstanbul: Üçdal Neşriyat 1966.
- Yakıt, İsmail. "Kur'ân'da Hz. Âdem", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, (Aralık, 1999), 1-18.
- Zemaşerî, Cârullah Mahmûd b. Muhammed. *el-Keşşâf*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2009.

Balıkesir İlahiyat Dergisi
Balıkesir Theology Journal

Derginin Eski Adı

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
(Yayımlanan Sayılar: Yıl 2015, Cilt 1, Sayı 1 - Yıl 2019, Sayı 10)

Sahibi/Owner

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt

Yazı İşleri Müdürü/Responsible Manager

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü Cengiz

Editörler/Editors in Chief

Doç. Dr. Mehmet Özkan
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali Çanakcı

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Recep Emin Gül
Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed Abdelghany

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Çaycı, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ejder Okumuş, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Akkuş, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Bahçekapılı, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Dirik, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Özkan, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Sayın, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Y. Emre Gördük, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Demir, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali Çanakcı, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lütfü Cengiz, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Polat, Balıkesir Üniversitesi

Dizgi-Mizanpaj/Layout

Asem Hamdy Ahmed Abdelghany, Recep Emin Gül

Yazışma/Correspondence

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinkçiler Mah. Soma Cad. Altreyül/Balıkesir

Telefon: 0 266 249 61 79 & **Faks:** 0 266 239 87 46

E-posta: balikesirilahiyyatdergisi@gmail.com

Web: <http://ilahiyatdergisi.balikesir.edu.tr>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baid>

Baskı Yeri

Erman Ofset Matbaacılık LTD. ŞTİ. - Fevzi Çakmak Mah. Özlem Cad. No: 33/G Karatay/Konya
Tel: 0332 342 01 55 • Sertifika No: 15409

Basım Tarihi

Haziran 2020

İNDEKSLER

08.06.2020

30.06.2019

30.06.2019

30.06.2015

03.05.2020